

Nové dejiny ukrajinskej literatúry

V Ukrajine po vyhlásení nezávislosti (1991) sa objavilo viacero učebníc z dejín ukrajinskej literatúry, resp. monografických prác o rozvoji ukrajinskej literatúry od najstarších čias po súčasnosť. Autori týchto prác sa usilovali zbaviť predovšetkým starých ideologických hodnotení, rôznych vulgárnych nánosov, odstrániť doterajšie pohľady na literatúru a jej estetické špecifiká. Nie vždy sa im to však darilo, chcelo to mať aj istú dávku odvahy, erudície, ba aj ukrajinského cítenia a presvedčenia a to nie každý z autorov mal v dostatočnej miere. Výnimkou z tohto počtu môže poslúžiť monografická práca profesora Kyjevskej univerzity T. H. Ševčenka Mychajla Najenka *Umelecká literatúra Ukrajiny. Od mýtov po realitu* (Chudožňa literatura Ukrajiny. Častyna perša. Vid mifiv do realnosti). Kyjiv 2005, 660 s.

Mychajlo Najenko sa pokúsil nanovo, pod novým zorným uhlom prečítať umelecké texty, doterajšiu vedeckú a kritickú literatúru, zbavil sa starých predsudkov a metodológie, ktorá vládla v ukrajinskej literárnej vede viac ako 50 rokov. Táto paveda priviedla ukrajinských sovietskych vedcov k hrôzostrašným záverom, keď tvrdili, že ukrajinská literatúra sa začala rozvíjať až po 14. st., že v plnej miere závisela od rozvoja ruskej literatúry, že jej hlavným zdrojom bola ruská literatúra a podobné nezmysly.

Nové prečítanie umeleckých textov dovolilo M. Najenkovi urobiť aj nové, originálne hodnotenie a závery, s ktorými súhlasíme. V recenzovanej práci ukrajinský vedec veľmi často nesúhlasí s doterajšími hodnoteniami a závermi vývoja ukrajinskej literatúry, resp. niektoré rozvíja ďalej na základe už novšieho poznania. Jeho práca podľa nás predstavuje veľkú výzvu na diskusiu o ukrajinskej literatúre. Iste sa nájdú aj takí, ktorí nesúhlasia s jeho závermi, ale to budú asi tí, ktorým nie je po vôli nové videnie celého literárneho procesu. Práca M. Najenka nemá analógiu v ukrajinskej literárnej vede a tým je povedané mnoho. Nie je to tradičná učebnica či dejiny literatúry, ale svojrázne originálne vedecké dielo. Ak doteraz dejiny literatúry písali v Ukrajine podľa periodizácie období, dôb či storočí a potom v nich podľa druhov a žánrov, teraz M. Najenko predstavuje nám rozvoj literatúry podľa literárnych štýlov (smerov) a priblížil sa tak európskemu chápaniu dejín literatúry. Ukázal, že ukrajinská literatúra sa nerozvíjala izolovane od európskej literatúry, že nebola závislá od ruskej literatúry, ale mala svoje zákonitosti rozvoja štýlov a smerov aj keď niekedy trochu oneskorene od európskych literatúr. Autor svoje chápanie a hodnotenie literárnych javov a literárnych diel podáva na úrovni literárnej vedy 21. storočia, nevysvetľuje ich iba v rámci ukrajinského literárneho života, ale v širšom, slovanskom, resp. európskom kontexte. Vďaka aj tomu vystupuje ukrajinská literatúra ako svojbytná, štýlovo bohatá, rôznorodá, originálna a neopakovateľná. Autor uvádza mnoho nových faktov a javov, doteraz neznámych nielen širokej verejnosti, ale aj odborníkom, o ktorých sa doteraz nesmeli písať a hovoriť či už za čias cárskeho Ruska, alebo počas ZSSR. A tie nielen obohacujú dejiny ukrajinskej literatúry, ale podávajú nový obraz o jej vývoji a duchovnom a estetickom bohatstve.

Páči sa nám spôsob, akým pojednáva ukrajinský vedec o literatúre, o jednotlivých faktoch, javoch a autoroch, ako využíva a cituje doterajšiu vedeckú literatúru. Autor sa nehrá na vševediaceho, ale skromne, akosi zvláštne ľudsky približuje čitateľovi duchovné bohatstvo, krásu a estetickú silu jednotlivého diela. V knihe sú pasáže, ktoré dajú čitateľovi možnosť trochu si odpočnúť od „vysokých“ vedeckých úvah. Ale aj tieto odstupujú,

exkurzy, osobné zážitky sú funkčné a trebné, ktoré dokresľujú portrét spisovateľa, resp. literárny jav. Toto všetko značne obohacuje naše poznanie a vytvára dobrú atmosféru. Najenkv kniha je tak dostupná nielen odborníkom, vysokoškólakom, ale aj širšej verejnosti, čo je úspech autora, lebo nie každý dokáže rozprávať o literatúre tak dostupne a zaujímavo pri dodržaní všetkých vedeckých kritérií ako on.

Nie je možné upozorniť na všetky nové názory uvedené v recenzovanej knihe, tým viac s nimi polemizovať, alebo ich rozšíriť, preto sa obmedzíme iba na konštatovanie niektorých a ktoré považujeme za vážne. Dovoľujeme si ich vymenovať:

- autor umelecké texty vníma ako fenomén estetiky,
- uvádza také druhy umeleckých diel, ktoré nepozná iná svetová literatúra (dumy ai.),
- tvrdí, že ukrajinská literatúra počas svojho vývoja zaznamenala 4 etapy obrodenia,
- posudzuje ukrajinskú literatúru na základe estetických kritérií, vymenúva a charakterizuje 13 literárnych štýlov (mýtický, folklórny, monumentálny, ornamentálny, renesančný, barokový, klasicistický, romantický, biedermeierovský, realistický, modernistický, postmodernistický, neomodernistický), ktorými prešla a každému venuje patričnú pozornosť, zaraďujúc tak ukrajinskú literatúru do svetového literárneho kontextu podľa vyššie uvedených štýlov, čo nik pred ním to neurobil,
- posúva začiatok vzniku ukrajinskej literatúry do tzv. predkyjivského obdobia, t.j. pred vznik Kyjevskej Rusi-Ukrajiny,
- uznáva tú veľkú úlohu mýtov a legiend, ktorú zohrali pri vzniku umenia ako estetickej formy ľudskej činnosti,
- podáva svoje originálne chápanie *Slova o pluku Ihorovom*, odmieta názor, že toto dielo volalo iba do spojenia kniežat v boji proti nepriateľom; považuje ho za originálne dielo profesionálnej literatúry a neprijíma tvrdenie, že je to ľudový epos, považuje ho za čisto ukrajinský literárny produkt a nie dielo „troch bratských národov“, vyslovuje názor, že autor vedome zostal v anonymite, lebo sa bál prenasledovania zo strany cirkevných ideológov,
- odmieta termín literatúra Kyjevskej Rusi alebo drevneruská literatúra, lebo takej literatúry nebolo, je to vraj výmysel ruských vedcov,
- presvedča, že renesancia v ukrajinskej literatúre sa začína v *Slove o pluku Ihorovom* a v plnej sile sa rozvinula po vzniku Zaporožskej Siči a národno-oslobodeneckej vojny pod vedením B. Chmeľnyckého,
- kriticky hodnotí situáciu, že v období sovietskeho režimu bolo zakázané písať o renesancii v ukrajinskej literatúre len preto, že ruská literatúra nepoznala renesanciu,
- podáva nový názor na ukrajinský literárny barok a klasicizmus, hoci s týmito pojmi operoval už D. Čyževskij, ale ukrajinskí vedci nemohli používať pojem literárny barok, lebo ten neuznávali ruskí literárni vedci,
- podáva nové hodnotenie práce *Istoriija Rusov*, ktorú považuje za barokovú, ľudovú pieseň, ktorá prespievala dejiny Ukrajiny a ktorá nemá analógiu v slovanskom svete, tvrdí, že jej autorom mohol byť knieža K. Rozumovskij,
- vytýka ukrajinskému básnikovi a dramatikovi F. Prokopovyčovi, že bol prvým barokovým autorom, ktorý v ukrajinskej a ruskej literatúre začal velebiť a písať ódy Petrovi I.,
- odmieta tvrdenie, že v roku 1654 došlo k zjednoteniu Ukrajiny a Ruska, lebo vtedy takého štátu ako Rusko nebolo, bolo Len Moskovské kniežatstvo či cárstvo. Až v roku

- 1721 cár Peter I. premenoval Moskovské cárstvo na Rossijskiju impériju (Ruské impérium),
- podal nové hodnotenie poémy Aeneida I. Kotľarevského, v ktorej videl okrem národného čítania a pátosu, zobrazenie dejín Ukrajiny, využitie ľudového jazyka,
  - nachádzal v nej synkretizmus štýlov baroka, klasicizmu, burlesku, aj prvkov romantizmu,
  - tvrdí, že bez *Aeneidy* Kotľarevského nebolo by Kobzara T. Ševčenka, nebolo by ukrajinského národa, ani ukrajinského jazyka,
  - pozitívne hodnotí, že *Aeneidu* skôr uznali Česi (J. Dobrovský), Slováci (P. J. Šafárik) a iní, ako „bratia“ Rusi, čo svedčí o „bratskom“ vzťahu Rusov k Ukrajincom,
  - podáva nové hodnotenie tvorby H. Kvitky-Osnovjanenka, v tvorbe ktorého skôr nachádza princípy klasicizmu, romantizmu, sentimentalizmu, ale realizmu nie, nebol realista, ako chceli z neho urobiť počas sovietskeho režimu, neprijíma brutálnu kritiku V. Belinského, ktorú vyslovil na adresu vyššie uvedeného ukrajinského autora a ostatných autorov vrátane T. Ševčenka,
  - za najväčších ukrajinských literárnych romantikov považuje T. Ševčenka a M. Gogoľa, zavádza nový termín – knižný romantizmus, ktorý rozvíjalo prvé pokolenie ukrajinských básnikov a ktorý odmietol T. Ševčenko. Ten ako aj romantizmus vôbec dal dušu ukrajinskej literatúre.

Zdalo by sa, že o Ševčenkovi je už všetko povedané a zhodnotené, ale táto práca M. Najenka nás presvedčuje, že to nie je tak. Ten právom tvrdí, že sa doteraz ešte nepodarilo postihnúť celú hĺbku tvorby tohto génia. Nepostihol ju ani svojho času V. Belinskij ani súčasní kyjevskí rusofili, ani americký ukrajinista Grabovič a iní.

Hľa, niekoľko nových myšlienok M. Najenka o Ševčenkovi:

- T. Ševčenko napísal také diela, ktoré sa svojou umeleckou silou vyrovnajú mýtickým dielam; prešiel tromi fázami vývoja: folklórnym, historickým a súčasným konaním; využil novú romantickú fantáziu a mýty a súčasny, reálny základ; odmieta názor, že jeho balady a poémy sú iba o každodennom živote a tvrdí, že sú to diela o Ukrajine, sú symbolom o jej strádani, bolestiach a túžbach,
- Ševčenko bol a zostal romantikom národným nielen v baladách, v poéme *Hajdamáci*, ale vo všetkých básnických dielach. V próze však využil štýl biedermeiera. To posledné sa nik doteraz neodvážil tvrdiť.

Okrem toho M. Najenka zdôrazňuje niektoré aspekty v Ševčenkovej tvorbe, o ktorých sa nemohlo za sovietskeho režimu hovoriť, ukázal prečo a ako sa „stal z mužika Vladárom v kráľovstve ducha“ (I. Franko). Vďaka Najenkovej interpretácii tvorby Ševčenka, tá sa nám javí celkom inak, ako sme doteraz o ňom vedeli.

Hoci o štýle biedermeier v ukrajinskej literatúre prvý prehovoril pražský ukrajinista I. Paňkevič ešte v roku 1941, ukrajinská literárna veda tento pojem neprijala a použil ho až teraz M. Najenka. Ten sa opovážil, ako sme vyššie uviedli, zaradiť do tohto štýlu aj prózu T. Ševčenka, niektoré diela P. Kuliša, J. Feďkoviča a ďalších ukrajinských autorov polovice 19. st.

Kontroverzného autora P. Kuliša pozitívne oceňuje, lebo intelektualizoval, europeizoval ukrajinskú literatúru, konštatuje, že bol predstaviteľom knižného romantizmu, potom biedermeiera a uviedol do ukrajinskej literatúry typ tzv. walterscottovskej prózy.

Veľa nového sme sa dozvedeli z jeho hodnotenia tvorby Marka Vovčka, ktorá písala po ukrajinsky, ruský, francúzsky a dobre vedela aj český jazyk, poznala českú literatúru a jej predstaviteľov. Bola to ošarujúco krásna žena a vynikajúca autorka. Súhlasil s názorom, že z jej diel vanie shakespearovské myslenie, duch a dramatickosť, že bola prvým realistom v ukrajinskej literatúre.

Podrobne sa zaoberá tvorbou I. Nečuja-Levyckého a azda prvý v ukrajinskej literatúre uvádza fakty, pre ktoré nebol prijateľný za čias cárskeho Ruska a ani počas sovietskeho režimu, ako sa z jeho diel vyčiarovali miesta, pojednávajúce kriticky o Rusoch, či postavách z ruského prostredia, že tak cenzori robili aj v prípade iných ukrajinských autorov v cárskom Rusku a v sovietskom období. Takto podľa neho sa umele vytvárala situácia, akoby ukrajinský ľud nikdy neprotestoval, nebúril sa, nedožadoval sa svojho práva na nezávislosť a pod., že súhlasil s prenasledovaním Ukrajincov zo strany Petra I. či Katariny II., či so zákazmi ruských cárov používať ukrajinský jazyk v Ruskom impériu, dovážať dokonca do Ruska ukrajinsky písanú literatúru, že súhlasil s valujevskými a emskými zákazmi ukrajinského jazyka. Podobne, umele sa vytvárala situácia za sovietskeho režimu, akoby ukrajinský ľud bol najšťastnejší, že žije spolu s Rusmi v ZSSR, hoci režim J. V. Stalina v 30. rokoch 20. st. zničil viac ako 8 miliónov Ukrajincov.

Nové poznatky prináša Najenko aj o tvorbe A. Svydnyckého, J. Fed'koviča, P. Myrného, M. Staryckého a o ďalších autoroch konca 19. st.

Pre nás, ktorí sme vyrástli na sovietskej literárnej vede, táto kniha prináša veľmi veľa nových faktov a pohľadov. Možno že zahraniční autori sa vyslovovali o ukrajinskej literatúre v podobnom duchu ako M. Najenko, ale ani ich myšlienky k nám nedochádzali.

Z prečítaného nám vychádza, že hoci ukrajinská literatúra je o niekoľko storočí staršia ako ruská, ale po pripojení sa Ukrajiny k Moskovskému kniežatstvu v roku 1654, sa ocitla v koloniálnom postavení a bola po celých takmer 350 rokov prenasledovaná zo strany ruských politikov a aj spisovateľov (napríklad V. Belinskij, M. Pypin a iní). Napriek tomu dosiahla vynikajúce výsledky vďaka tvorivej energii I. Kotľarevského, T. Ševčenka, M. Vovčka, I. Nečuja-Levyckého, I. Franka, L. Ukrajinky a mnohých ďalších. Azda aj preto, lebo tam kde niet národných vodcov, tam nastupujú básnici.

Už teraz sa môžeme tešiť na druhú časť knihy, ktorá bude pojednávať o realizme, modernizme a postmodernizme v ukrajinskej literatúre, t.j. o literatúre 20. storočia.

Michal Roman

Slovo do nepohody

Název souboru publicistických textů a rozhovorů předního makedonského slavisty, rusisty a předsedy prezidia Mezinárodního komitétu slavistů Milana Gjurčinova (nar. 1928) *Zbor vo nevremeto* (Skopje 2003) by mohl česky znít také jako *Slovo do nepohody*, Slovo v nečase nebo Slovo ve zlé době. Kniha přináší nejen *svědectví, reakce a odpovědi* (jak zní její podtitul), nýbrž také úvahy, recenze knih i polemiky, referáty, vystoupení na mezinárodních konferencích doma a v zahraničí i otevřený dopis americkému velvyslanci v Makedonii k situaci na domácí (i světové) neklidné, rozporuplné a chaotické politické (veřejné) literární a kulturní scéně v posledním desetiletí minulého a v prvních letech naše-